

Antun Pavešković

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/yq32ohx419>
Prethodno priopćenje
Rukopis prihvaćen za tisak: 27.11.2023.

ANDRIĆ KAO JELČIĆEVA (I NAŠA) TEMA

Sažetak

Ivo Andrić je svoju književnu karijeru započeo kao hrvatski pisac i kao dio hrvatskog književnog i kulturnog prostora. Prelaskom u Beograd on donekle mijenja svoj izražajni idiom, a potom se i eksplicitno izjašnjava o svojoj pripadnosti srpskoj književnosti. Do danas se vode prijepori oko njegova kulturnog, ali i nacionalnog identiteta. Jelčić se suprotstavlja svođenju njegova početna opusa samo na hrvatsku, kao i svrstavanju ostatka njegova književnog djelovanja isključivo u srpsku književnost. Analizirajući Andrićeve tematske preokupacije i način njegove konstrukcijske i stilske obrade tih tema Jelčić dokazuje da Andrić uglavnom ne dijeli teme i postupke naravne srpskoj književnoj praksi, kako Andrićeva doba, tako ni ranije. U konačnici, on Andrićevu književnu pripadnost definira analogno Desničinoj – obojica su bitno označena veznikom “i” – pripadaju i hrvatskoj i srpskoj književnosti.

Ključne riječi: književnost i identitet; književnost i ideologija; povijest hrvatske književnosti; hrvatska književna kritika.

Ivo Andrić, umjesto zbog sjajnog višežanrovskog opusa, došao je u fokus zanimanja novijeg čitateljskog općinstva prvenstveno brojidbom krvnih zrnaca, točnije, provjerom njegova izjašnjavanja o istima. Pritom, čak i ako je legitimno propitivati nečiju etničnost te je dovoditi u svezu s pitanjima o etičnosti, sve bi bilo drugačije, normalnije, pa i prigodnije da nije u pitanju naizgled usputan, mada bitan podatak – Andrić je jedini “s ovih prostora” (ne zavaravajmo se, taj eufemizam znači tek smokvin list za jugoslavenske prostore – jednima služi da se ne bi odali naglas izgovarajući ime voljene propale države, drugima sramežljiva krinka koja ne može zaobići činjenicu da smo u toj državi dijelili sudbinu naroda u kojima je bivao i čiju je sudbinu dijelio ovaj veliki pisac) dobio Nobelovu nagradu. Možemo se poigravati virtualnim istinama, ali ne možemo zaobići činjenicu da je, slikovito govoreći, u našoj koloniziranoj svijesti, prevladao kopernikanski nad ptolomejevskim principom. Prvi ćemo lako shvatiti proniknemo li u bit ovoga drugog. Najbolje ga je opisao Pavao Pavličić kad je u svojoj sjajnoj knjizi “Galerija” među trinaest odličnih portreta sazeo lik, intelektualni, prozopografski, intimno-percepcijski, Ivana Slamniga. Sto-

ga navodim Pavličića koji, pak, prepričava temeljni Slamnigov kulturološki poučak: "Ptolomej je, znamo, učio da se Zemlja nalazi u središtu svemira, pa tako i za nas treba da hrvatska književnost bude središte oko kojega tobože rotira sve ostalo. Mi, doduše, znamo da ne rotira, ali nam ta vjera omogućuje da bolje razumijemo vlastiti položaj, a i ono što je taj položaj odredilo."¹ Iz navoda bih izbacio ovo „tobože“, a istaknuo vjeru u vlastiti položaj, te bih nadodao da svijet možemo promatrati samo iz „vlastita položaja“. Naš problem i jest u tome što neprekidno imaginiramo, ne samo kako nas vide, nego kako bi nas trebali definirati drugi, veliki, moćniji, kulturno superiorniji i, sukladno zamišljenom i izmišljenom viđenju drugih, mi sami ne tražimo sebeviđenje, nego vlastiti diskurs o sebi prilagođavamo rakursu drugih. Pritom je falsifikatorna dvostruka vizura: mi ne definiramo sami sebe, nadoknađujući izostanak sebesvijesti autentičnim viđenjem sebe, nego narativom takozvanih „drugih“, ne uvažavajući Drugog kakav uistinu jest, već konstruirajući Drugog onakvom perceptivnom svijesti kakvom želimo da nas taj Drugi vidi, konstruiramo dvostruko lažnu sliku – Drugoga izmišljamo kriterijem za subjektivnu prezentaciju sebe samih. I sve to samo zato jer ne znamo sebe cijeniti objektivno, onakvima kakvi zaista jesmo. Zapravo, to „kakvi zaista jesmo“ vraća nas na potrebu samodefiniranja jer „zaista biti“ ne postoji izvan percepcije i stoga potreba da se bude bitnim tako da se za to „bitno“ traže vanjski kriteriji pokazuje samo to da je percepcija nas samih prešutno pristala usrediti sebe izvan sebstva.

To je, za početak, tajna prijepora oko Andrićeva Nobela. Pogledajte samo Vaništine ministrantske zapise Krležinih solilokvija kada Fric tvrdi da bi Andrić, navodim smisao iskaza, ne citiram ga doslovno, ostao skoro mali bosanski brbljator da nije dobio Nobela. Kvaka dvadeset dva jest u tome što je Andrić dobio Nobelovu nagradu, a Krleža je dobio nije. Ne slučajno. Martens u monografiji o Andriću argumentirano navodi da su nekoliko godina uzastopce u igri bili Fric i „fra Ivo“, da bi na kraju odbor „nobelodavaca“ jednostavno zaključio da je Andrić bolji pisac. Međutim, nije uopće u pitanju tko je bolji ili lošiji. Ne, u pitanju je posve nešto drugo. Je li nam zaista potreban štokholmski papir kao sindrom vlastita kopernikanskog kompleksa?! Jedna počesto arbitrarna odluka, koja je zaobišla takve velikane, kao što su Tolstoj i Borges, hrvatskoj je malograđanski iskompleksiranoj svijesti potrebna kao dokaz da naša književnost i kultura uistinu nešto vrijedi. Pritom baš zbog toga treba pod svaku cijenu dokazati da je Andrić „naš“, hrvatski pisac, odnosno barem toliko hrvatski koliko je i srpski ili bosanski. Sve je to u redu, normalno i očekivano, ali, s obzirom na žestinu argumentacije, neizbježno se nameće dojam o kopernikanskom kompleksu: bismo li se toliko otimali za Andrića da nije ovjenčan najprestižnijom nagradom. Bi li nam u tom slučaju bio jednako zanimljiv, bismo li jednako ostrašćeno dokazivali da pripada našem plemenu, da su nekim slučajem

---

¹ Pavao Pavličić, *Galerija, Lada od vode*, Zagreb, 2022., 22-23.

Krleža ili Selimović (za koga osobno mislim da ju je zaslužio jednako kao Andrić) dobili štokholmski sindrom – u našem slučaju ovisnost o priznanju drugih?

Zato mi se ocjena Dubravka Jelčića u njegovoj „Povijesti hrvatske književnosti“ čini i uravnotežena i poštena, ali i književnopovijesno svrsishodna. Nobel u njegovu tekstu o Andriću dolazi pred kraj opisa književnikova procedea i kao podatak uklopljen je u tekst, ne kao svojevrsna, eksplicitno ili implicitno bitna činjenica životopisa, nego kao povod da se do kraja, sažeto i precizno, karakterizira umjetnički postupak: „Otkrio je svijet upravljan osjetilima, koja uzbuđuju i unose u život grozničavo vrenje emocija i strasti svake vrste s jasnim tragovima fatalističke filozofije, koja pozna i trenutke ironije i trenutke rezignacije, unoseći u nesklad životnih pojava sklad umjetničkog pripovijedanja, a epska snaga njegova djela, uzeta u cjelini, navedena je u odluci Švedske akademije glavnim razlogom zbog kojega mu je 1961. dodijelila Nobelovu nagradu za književnost.“²

Prije nego apostrofiram Jelčićevu zaključnu ocjenu Andrićeva opusa, želim se osvrnuti na neka mjesta s kojima se i ne treba bezrezervno složiti. Kriterij jezika kao oznake pripadnosti čini se valjanim i pouzdanim, ali ni on nije uvijek i svugdje pouzdan ni krunski dokaz pripadnosti, pogotovo ne u jezicima toliko bliskim i isprepletenim, kao što su hrvatski i srpski. Jedan drugi kriterij, tematski i sadržajni, mada, ako se dobro obrazloži, može zvučati vrlo plauzibilno, promotrimo li ga studioznije, još je dvojbenediji. Dio hrvatske književne povjesnice rado se utječe činjenici da je Andrić svoje teme crpio iz fratarskih bosanskih kronika te je čak i stilistika pronalazila uporišta i književnikovu specifičnu slogu u tradiciji ove pismenosti. Jelčić, pak, opisujući Andrićeva djela tvrdi da „duhovni prostor iz koga su ta djela nastala i koji ih je obilježio, svjetonazorom i stilom, upućuje na njihove hrvatske izvore i korijene. Interpretacija svih njegovih djela, poglavito najvažnijih, uvjerava nas da Andrić nikada nije gledao na život i pojave u njemu srpskim očima, nego očima Zapadnjaka i Latina.“³ Po Jelčiću Andrić je austrougarsku okupaciju Bosne i Hercegovine doživio pokretačem pozitivnih „promjena što ih je uvela u svakodnevni život dotad zaostale bosanske sredine. To su red, čistoća, građevinski pothvati, gospodarski prosperitet i pravna sigurnost, koja je proizlazila iz djelotvorne uprave i sudske vlasti, za razliku od istočnjačke ‘pravde’ izražene uzrečicom ‘kadija tuži, kadija sudi’; a zna se, da je srpska prosudba austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini u svemu suprotna ovoj Andrićevoj.“⁴

Potonji kriterij čini mi se paušalnim, odnosno, trebalo bi ga, ne korigirati, nego dopuniti činjenicom pripadnosti „Mladoj Bosni“, dakle jugointegralističkoj, prosrpskoj, protuaustrijskoj organizaciji. U svakom slučaju, Andrić je austrijsku vlast pro-

---

² Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Drugo, znatno prošireno izdanje, P.I.P., Zagreb 2004., 375.

³ Op., cit., 374.

⁴ Ibid.

matrao kompleksno, honorirajući joj civilizacijske prinose, ali odbacujući okupaciju kao strano tijelo u organizmu bosanskohercegovačkog, ali i hrvatskog korpusa, pa se teško može reći da ju je gledao isključivo očima zapadnjaka.

Glede pripadnosti ovoj ili onoj književnosti, nisam sklon smatrati da je piščeva samoizjašnjavanje irelevantno za definiranje pisca i njegova opusa. Glede Andrića, ta je kategorija identiteta ipak kompleksna i, ako ćemo poštovati izjave njega samog, tada bismo isključivo onaj dio stvaranja u hrvatskoj sredini, do trenutka odlaska u Beograd i eksplicitnog izjašnjavanja da pripada srpskoj književnosti, trebali pripisivati hrvatskoj književnoj baštini. Što se njegova nacionalnog izjašnjavanja tiče, tu je situacija još fluidnija pa je najuputnije pribjeći poznatoj anegdoti: kada su ga pitali je li Hrvat ili Srbin, hladnokrvno je odrezao „Jesam“. Ozbiljno govoreći, u njegovu slučaju, samo u njegovu, s obzirom da je u Beograd stigao kao već izgrađen i profiliran pisac, bez obzira što je svoja najznačajnija djela napisao u toj sredini, mislim da je uputno ublažiti isključivost moga vlastita stava, dometnuti mu pravo na iznimku i postupiti onako kako Andrića u svojoj povijesti književnosti definira Jelčić: „Andrićevo se djelo odlikuje unutarnjim jedinstvom bez ikakvih oscilacija – misaonih, emotivnih ili stilskih; ono je kompaktna cjelina i umjesto da ga nasilno dijelimo na hrvatski i na srpski dio, bolje da ga obje književnosti u cjelini smatraju svojim, jer za to imaju opravdanja i jedna i druga.“⁵ Uostalom, spomenutom izjavom o književnoj pripadnosti, Andrić nipošto nije zanijekao da pripada i hrvatskoj književnosti i stoga mi se, uz navedene argumente, Jelčićevo rješenje čini i najsretnijim.

Kada Jelčićevo pisanje o Andriću usporedimo s aktualnim književnopovijesnim i publicističkim uradcima, možemo vidjeti koliko je širine i analitičke pronicljivosti bilo potrebno ne da se opravdava, jer Jelčić kao mudar povjesnik zna da Andriću nikakva opravdanja ne trebaju, a oni koji ga napadaju ionako to rade bez dovoljno argumenata ili s previše loše interpretiranih pa i neistinitih argumenata, nego da se shvati Andrić. Frangeš u svojoj *Povijesti iz 1987.* spominje na nekoliko mjesta Andrića, ali usputno, gotovo kao čovjeka koji se zatekao u hrvatskoj književnosti, a da je nije konfigurirao ili kao usporedbu piscima sličnih tematsko-motivskih kompleksa (Novak Simić, Selimović). Mora se priznati da je Slobodan Prosperov Novak poslije Jelčića, ali na istom tragu, pisao najlucidnije o Andriću. Moglo bi se čak reći da Novak i Jelčić parafraziraju istu misao. Novak najprije naglašava kako je Andrić prije smrti tražio da mu opus ne razbijaju na nacionalne komponente. Na sličan način kao Jelčić, možda tek nešto razigranije, ali i nepreciznije, no nipošto netočno, Novak je apsolvirao jedinstvo opusa: „Sam je Andrić u drugom dijelu života izabrao da mu srpski književni izraz bude domicilni, ali on nije ni prvi ni posljednji pisac koji je osim hrvatskoj pripadao i nekoj drugoj književnoj tradiciji. Čitav Andrićevo opus bez ostatka organski je dio hrvatske književne povijesti. A to što je taj opus i organski

---

⁵ Op. cit., 375.

dio srpske književnosti, samo mu uvećava čitanost, mnogostrukost i energiju. Isto vrijedi i obratno“.⁶ Zapravo, ove su riječi afirmacija Jelčićevih stavova.

Jelčić se na sličan način pozabavio Andrićem i tekstom znakovita i efektna naslova *Andrićeve hrvatske teme* i *Andrić kao hrvatska tema*. Riječ je o izlaganju u Družbi Braće hrvatskoga zmaja u Zagrebu 8. travnja 1994. Tekst je bitan i stoga što iznosi niz životopisnih podataka i analogija aktualnih za razumijevanje Andrićeve književnosti. Teze ovdje iznesene sažeo je i u spomenutoj povijesti književnosti. Najvažnija je svakako ona da je Andrićev stil stran srpskom duhu te je iz toga proizišao komparativistički zaključak: „Aralica se mogao osloniti na Andrića jer Andrićev stil hrvatskome duhu nije stran.“⁷ Vjerojatno svjestan točnih, ali i pretjerano radikalnih teza, nije ih ponovio u svojoj povijesti, mada je i tamo argumentirao teze o zapadnom hrvatskom duhovnom kontekstu Andrićeve proze. Opušteniji nego što je to sebi mogao dopustiti u književnoj povijesti, u ovom izlaganju Jelčić polemički naglašava ono što cijeni bitnim u profilu književnika: „Ponovit ću: ne kažem da je Andrić *hrvatski pisac*, kao što je nekom prilikom napisala ‘Vjesnikova’ novinarka da sam ja rekao na Književnom petku, nego kažem da je on i *hrvatski pisac*, i taj se i ne smije ni prećuti ni izostaviti.“⁸

Prethodno je u ovom izlaganju izrekao i vrlo jaku tezu, mada je i ona u službi, da kažem, „razsrbljivanja“ Andrića, zato ne treba previdjeti Jelčićevo priznanje o piščevoj pripadnosti i srpskoj književnosti. Paradoksalnu poziciju dijalektički nadilazi zaključak: „To je stil realističan, ali ne na način srpskog realizma, čak ne sasvim niti na način našega hrvatskog realizma, nego ponajviše na način talijanskog realizma. To je ta vrst realizma, koja je svakako zapadnoeuropska komponenta i koja u srpskoj književnosti niti je tada imala odjeka, niti danas ima uporišta. Andrić, dakle, ne izrasta iz srpske književne tradicije, nego iz europske, ali i hrvatske jer se dobrim dijelom oslanja na Matoša.“⁹

Po načelu *pars pro toto* u ovom, kao i u prethodnim odlomcima, možemo čitati karakterističnog Jelčića: jasan u stavu, britke rečenice, identitetski određen i maksimalno objektivna. Svi koji su se u novije doba bavili Andrićem, osim Martensa, mogli bi i trebali učiti od njega. Zagriženim andrićofobima bosanske provenijencije dobro bi došlo Jelčićeva upozorenje da Andrić nije „identificirao Turke-osvajanje i naše muslimane, odnosno Muslimane, nego obratno, on ih je oštro razlikovao, i to bi trebalo reći danas u Sarajevu.“¹⁰ Neizravno, ovo je upozorenje bošnjačkim kritizerima da opasno poistovjećuju bošnjaštvo i islam.

---

⁶ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, Golden Marketing, Zagreb 2003., 340.

⁷ Dubravko Jelčić, *Književnost u čistilištu*, Matica hrvatska, Zagreb 1999., 308.

⁸ Op. cit., 310.

⁹ Op. cit., 308.

¹⁰ Op. cit., 309.

Gospodina Škvorca trebalo bi upozoriti da mnogoznalost ne vodi mudrosti i da se jelčićevska erudicija bolje ovjerovljuje transparentnim iskazom. Gospodina Kristića, pak, ne znam čemu bi mogao poučiti odmjereni Jelčić – možda tome da svaka površnost i nedovoljna studioznost vodi ishitrenim stavovima. Sve nas mogla bi poučiti da povijest mora biti iznad svakog osobnog rakursa, a da istodobno bude stilski osobna i privlačna. I ono ključno – Ptolomej je ipak relevantan.

Andrić as Jelčić's (and ours) topic

Summary

Ivo Andrić started his literary career as a Croatian writer and as a part of Croatian literary and cultural space. With his transition to Beograd, he changes his expressive idiom to a certain point and therefor he explicitly expresses himself as a part of the Serbian literature. Even today arguments are led about his cultural, but also his national identity. Jelčić opposes to the labelling of Andrić's opus to only Croatian literature, as well as labelling the rest of the opus to only Serbian literature. By the analysis of Andrić's main topics and the way of his structural and stylistic interpretation of those topics, Jelčić proves that Andrić doesn't divide topics and procedures followed in Serbian literary practice neither in his time or earlier. Finally, he defines Andrić's literary affiliation same as Desnica's – both are importantly signified with the conjunction 'and' – they belong to Croatian and Serbian literature.

Keywords: literature and identity; literature and ideology; history of Croatian literature; Croatian literary critic.

Dr. sc. Antun Pavešković
Palmotićeveva 21, 10000 Zagreb
antunpaveskovic@gmail.com